

Het dagboek van Jeanne Tunderman vertelt het ontroerende verhaal van een man die in de oorlog werd weggevoerd en een vrouw die achterbleef. De zeventig jaar oude tekst komt morgen voor het eerst in de openbaarheid.

Hij was in Dachau. En zij kon hem niet missen

HERMAN VEENHOF BEELD ND EN TRUDY KOENS

HERMAN VEENHOF BEELD ND EN TRUDY KOENS

Op 4 april 1943 glijdt de pen uit haar hand. Haar hart staat stil. Het is een vroege zondagmiddag als Jeanne Tunderman, nog geen 39 jaar oud, plotseling sterft, in de laatste zin van een brief. Alleen een jongen van twaalf ziet hoe het gebeurt, op de bovenwoning aan de Helperbrink 23a in Groningen. Hij heet Rien Sies, een neef die bij de familie in huis woonde.

Dezelfde jongen is er ook getuige van hoe de gereformeerde predikant Jan Willem Tunderman wordt opgepakt, in hetzelfde huis, maar op een zaterdag, 10 januari 1942. Het is ijskoud en zijn vrouw Jeanne krabt de bloemen van de ramen om te zien of de Duitsers er al aankomen. De Gestapo was al langs geweest. Iemand die zo helder preekt tegen tirannie en afgoden, zo onomwonden bidt voor koningin en vaderland, stad en land afreist om christenen een verzetsriem onder het hart te steken, weigert koper en tin in te leveren en ook nog een pamflet schrijft waarin hij waarschuwt tegen de arbeidsdienst in Duitsland, blijft niet onopgemerkt.

Tunderman wordt verraden door 'kerkspion' Jan Albert van der Warf. 'Deze zonderlinge academicus, zelf ook gereformeed, opereerde in opdracht van de Duitse Sicherheitsdienst (SD) en gaf ook de 'opruimende' ds. Jo Kapteyn bij hen aan', schrijft Hans van der Jagt in de christelijke encyclopedie op de website Protestant.nu

Dachau is het concentratiekamp waarheen Hitler de geestelijken stuurt.

'Ik zal het gezicht van de man (van de Sicherheitsdienst, de SD) die oom Wim kwam halen nooit vergeten', vertelde Rien Sies. Pas vlak voor zijn eigen dood in 2009 kon hij spreken over de dood van zijn pleegouders, net drie maanden na elkaar, midden in de oorlog.

kindergebedje

'Oom Wim' Tunderman moet meteen mee naar het Groningse Huis van Bewaring. Dat kende hij, omdat hij als gereformeerd predikant van Groningen-Helpman regelmatig op bezoek ging bij gevangenen. Nu zit hij er zelf, in cel 35, met collega Kapteyn. Sommige bewakers kenden de dominees, ze krijgen boeken, schrijfmateriaal en hun vrouwen mogen soms op bezoek komen; een kwartiertje, gescheiden door tralies en celdeur, onder toezieind oog van de cipier. Tunderman verblijft bijna drie maanden in de cel. Eén brief uit die periode bleef bewaard. Op 24 maart 1942 schrijft hij: 'Laat ik beginnen met dit: ik weet niet wat het einde zal zijn. Maar mijn hart is geheel ingesteld op een terugkeer.' In april wordt Tunderman kort na Kapteyn overgebracht naar Kamp Amersfoort. Daar kreeg hij te maken met de echte naziterreur. Tunderman is sterk. Hij hoopt, maar is ook realist. In een brief schrijft hij: 'Wij moeten de Heere op Zijn Woord geloven, ook als niets meer in dit tijdelijke leven Zijn gunst weerspiegelen zou...'.

Op 4 juni gaat hij op transport; na drie weken komt hij aan in Dachau. Dat is het oudste concentratiekamp van de nazi's. Het is de plaats waar Hitler de geestelijken naartoe stuurt. Overlevende ds. Jacobus Overduin (1902-1983) tekende na de oorlog in zijn boek *Hel en Hemel van Dachau* een gebedje op:

Lieber Jesu, mach mich fromm,

Dasz ich nicht nach Dachau komm

Uit Dachau zijn drie brieven bewaard van Wim Tunderman. Die zijn in het Duits en melden niets

Trouwfoto van de gereformeerde dominee Wim Tunderman en Jeanne Kurpershoek, 5 oktober 1933.

over de verschrikkingen. De adressanten wisten dat en schreven vaak ook niets over hun eigen verdriet, om het lot van de gevangen dierbaren niet te verzwaren. Wim is zorgzaam voor Jeanne; hij vraagt Hanneke, de vrouw van collega Himlpen, voor haar verjaardag een goede leeslamp te kopen. Jeanne moet voor Hanneke een mooi boek bestellen.

Op 8 augustus sterft ds. Kapteyn in Dachau; de dag erna schrijft Wim aan Jeanne ook bereid te zijn 'dat zwaarste offer' te brengen. 'Maar met mijn ganse ziel en leven blijf ik aan jou en aan mijn levenswerk hangen.'

zwartlinnen

Als Wim in Dachau zit, wordt Jeanne zwaar ziek. Haar gewicht daalt tot onder de 38 kilo, ze hoest chronisch en moet wekenlang het bed houden. Naast de handvol brieven die Jeanne en Wim elkaar konden sturen in Dachau waren er acht pakketjes met levensmiddelen; dat werd toegestaan door de nieuwe commandant. Het klaarmaken van de pakketjes was een van de weinige lichtpuntjes in haar bestaan. Het andere was Trudeke, haar nichtje van anderhalf, die in de winter een maand bij haar logeerde met Riek, haar moeder en Jeanne's zus.

Trudeke is nu Trudy Koens-de Roon. Ze is 72 en woont tegenwoordig in Emmeloord. Op haar tafel ligt een klein, grijs gevlekt notitiedagboekje met

een zwartlinnen rug. Daarin noteerde Jeanne haar gedachten, nadat Wim was weggevoerd. Het boekje stond heel lang in boekenkasten van de familie. Pas in 2003 kreeg Koens het in handen, las het en was totaal verbijsterd.

Nu wordt het uitgegeven; de ontroering wordt er niet minder op omdat ook Trudy Koens zelf ernstig ziek is. 'Nee, ik heb geen echte herinneringen meer aan mijn tante Jeanne, ik was te klein. Maar thuis en in de familie is het verhaal over tante Jeanne en oom Wim telkens verteld; de laatste tien jaar heb ik de nog levende betrokkenen gesproken en alle archieven nageplozen, in Kampen, Amsterdam, Groningen en Amersfoort. Ook daarom leeft dit voor mij als was het gisteren.' De waarde van het korte dagboek blijkt groot. Het origineel gaat naar het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Peter van Dijk, directeur van uitgeverij Plateau/Vuurbaak: 'Het verhaal eromheen is al helemaal bijzonder. Zo heeft Jeanne haar langste tekst geschreven op de dag dat haar man omkwam in Dachau. Bizar feitje.'

Er zijn verhalen, brieven en memoires van de kampinwoners, maar veel minder van hen die thuis achterbleven, stelt George Harinck, hoogleraar protestantse geschiedenis aan de Vrije Universiteit en directeur van het Archief- en Documentatiecentrum in Kampen, dat sinds 1981 de nalatenschap van Tunderman beheert. 'Jeanne's individuele verlangens is zo intens en haar verdriet

zo helder dat het onmiddellijk herkenbaar is over tijd en afstand heen. Het geloof blijft, al verchrompelt de hoop en verkeert ze op toppen van eenzaamheid.'

Heere, laat mij in die voetsporen mogen volgen. De uitkomst is mij goed.

Volgens Harinck tippen maar weinig dagboeken aan de 'verwoording van de eenzaamheid en het hartstochtelijk verlangen dat Jeanne Tunderman verslond. De Talmoad zegt: wie een leven redt, redt de wereld. Dit dagboek toont hoe ook het omgekeerde waar is: door een leven te nemen, wordt de wereld omgebracht.'

medische experimenten

Ondertussen wilde Wim Tunderman helemaal niet dood. Hij had een sterk gestel en zou Dachau kunnen hebben overleven. Maar hij wordt als enige Nederlandse dominee uitgekozen om met

Bevrijde Poolse priesters in Dachau op 29 april 1945.

Trudeke de Roon (Trudy Koens) in november 1942 als kind op bezoek bij Jeanne Tunderman en in 2014.

39 Poolse priesters medische experimenten te ondergaan. In oktober 1942 ligt hij al eens in het 'Krankenrevier'. In het bed ernaast ligt ds. Guillaume, dan dominee in Sneek. Guillaume zal Dachau overleven en in Canada terechtkomen. Hij herinnert zich later dat het weekeje in de ziekenboeg een 'feestweek' werd voor Tunderman, 'waarin zelfs zijn hoop op bevrijding even opflikkerde. Door een pakketje van huis was er iets bijzonders te eten en werden de dagen vrolijker. Wij hebben dag aan dag honderduit gepraat, blijmoedig over Gods zorg over ons en de onzen.' Tundermans optimisme – juist die week mag hij een brief aan Jeanne schrijven – wordt snel en hard de kop ingedrukt. Op 11 november 1942 wordt hij ingespoten met pus uit 'flegmone abscessen', open benen. De juiste geneesmiddelen krijgen de patiënten niet, wel allerlei proefpakketten tibatine, albuclid, cardiazol-sympatol, om te kijken wat effectief is.

Na zestien dagen veertig graden koorts lijkt hij op 27 november te herstellen. De dag ervoor heeft Jeanne eindelijk weer een brief van Wim gehad, een blocnotevel in het Duits. Ze is dolblij. 'God toont daarmee dat Hij Wims leven wil en niet zijn dood.'

Maar dan beslissen de dokters in Dachau dat Tunderman nog een proef moet ondergaan; hij krijgt etter ingespoten in zijn rechterarm. Een jonge Poolse priester, Kazimierz Majdanski, vertelt later in zijn boek *Ihr werdet meine Zeugen sein* over het

levenseinde van Tunderman in Block 1, kamer 3. 'Op een dag was het heel stil. Op deze dag lag de Nederlandse predikant Tunderman op sterven. Men probeerde te helpen en meldde het aan de dienstdoende SS-arts. Deze kwam en beval de deken terug te slaan. De man was zo geel als was. Ik kon dat goed zien omdat de stervende precies tegenover mijn bed lag. "Misschien kunnen we hem nog redden?" De arts vroeg: "Welke groep?" – "Groep B?" – "Laat hem!" Ditmaal komt hij er niet meer bovenop. Wim Tunderman sterft op 26 december 1942, tweede kerstdag 's middags kwart voor drie.' Hartfalen na infectie linkerbovenbeen', noteert arts en SS-kapitein Babor.

Op 8 januari 1943 krijgt Jeanne het bericht. De dood van haar man wordt haar nota bene aangezegd door dezelfde man van de SD die hem een jaar daarvoor kwam ophalen: kerkspion Van der Warf. Jeanne maakt een laatste notitie. 'Ik hoef hem dus niet meer te verzorgen, niet meer op hem te wachten, geen vurige gebeden meer voor hem op te zenden. Ons leven zal niet meer samen gaan. Mijn God, Uw weg is wonderlijk. U doet uw tarwegraan rijpen, en haalt het in Uw schuur. Laat mij ook rijp worden voor Uw korenschuur, Heere, en laat mij in die voetsporen mogen volgen. Ik heb gezien waarheen ze voeren, en de uitkomst is mij goed.'

>> *Voor meer foto's, achtergronden en dagboekfragmenten: nd.nl/tunderman*

Passages uit het dagboek

4 september 1942

'Als God hem van mij weg gaat nemen, dan zal God hem ontnemen de zorg en kommer om wat hij achterlaat. En God zal hem niet verlaten.'

5 september 1942

'Ik ben niet zo moedig en opgewekt meer als in de eerste tijd. Ik ben bang geworden om hoop te koesteren. Soms denk ik: dat kan niet meer. Het wordt nu zo lang, we durven niet meer hopen dat dit nog goed komt. Maar God kan nog wonderen doen, en Hij is de God van ons betrouwen. Ik wil weer alles in Zijn hand leggen.'

21 september 1942

'Mijn God, ik heb mijn lieve Wim aan U overgegeven. (...) En mijn lieveke, mijn enige, die ik liefheb, die zult U dan volkomen klaar hebben gemaakt voor het ontvangen van de kroon. (...) Alle machten in de concentratiekampen ten knersende spijt zult U hem dan koninkrijken doen erven, en o Heere, dat grote contrast, heersen over zijn vijanden. Laat dat alle dagen voor mijn geest staan. Maar intussen is het een strijd van liefde in mijn hart. Want ik heb hem zo lief en ik zou hem zo graag uit die handen wegnemen, en dicht tegen mij aan verborgen en koesteren.'

28 september 1942

'Wat was ik dolblij met Wim's brief. Maar wat hebben al die indrukken mij weer te pakken gehad. Ik heb zo hevig geschreid, dat ik niet wist hoe ik bedaren moest. Lieve!ing, wat heb ik telkens weer een groot verlangen naar je. O, dan barst opeens de hele sterke, volle vrouwenliefde open, en is er geen dan meer die het binnen de perken kan houden. Wim, Wimmy, lieveling, ik kan je nog niet missen, ik moet je nog zoveel liefde bewijzen, zoveel goed doen. (...) Maar dan is er de enige weg tot God, en die ga ik op. Dan helpt God mij ook. Dan sluit Hij die bronnen waaruit de volle verwachting van aardse liefde en wederliefde op kan bloeien.'

18 oktober 1942

'Als de Duitse instantie wist, hoe louterend de hechtenis van al de onzen werkte, zou er geen predikant meer in gevangenschap gaan. Zelfs hun dood is versterkend. Omdat de Heere het doet.'